

VIRÁGOS GÁBOR

a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti főigazgató-helyettese,
a Nemzeti Régészeti Intézet vezetője

Régészet újratöltve

Egy nagy múltra visszatekintő és mind a Magyar Nemzeti Múzeum, mind a hazai régészettudomány számára kiemelkedő jelentőségű folyóiratot indítunk ismét az útjára, immár harmadszor. A *Folia Archaeologica* első két összevont (I–II.) száma 1939-ben jelent meg, méghozzá az akkor az Országos Magyar Gyűjteményegyesület részeként Magyar Történeti Múzeum néven futó Magyar Nemzeti Múzeum kiadványaként, Gróf Zichy István, Fettich Nándor és László Gyula szerkesztésében. Olyan kiváló régészek publikációit tartalmazta, mint például Alföldi András, Banner János, Csallány Dezső, Gallus Sándor, Méri István, Mozsolics Amália, Párducz Mihály, Roska Márton vagy Tompa Ferenc. Az indulásnak nem nagyon kedvezett a történelem, a második összevont (III–IV.) számot 1941-ben, az V. számot 1945-ben sikerült megjelentetni, egy hatodikat pedig még 1949-ben terveztek, de a kefelevonatnál nem jutott tovább (ma már digitálisan azért elérhető).

Valódi VI. számként 1954-től Mihalik Sándor szerkesztésében jelent meg újra Új Folyamként mint a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumának Évkönyve. Sokat elárul a korszakról és az akkor alkotók lehetőségeiről, hogy míg az 1939-es sorozatindító kötet előszava a magyar mellett franciául jelent meg, addig az 1955-ös kötetben megjelenő előszó már oroszra is le van fordítva. Ahogy az is beszédes lesz az utókor számára, hogy a most újrainduló kiadványban már csak angol fordítás szerepel majd. Formátumában, megjelenésében is újra lesz változás, igazodva a jelen kor trendjeihez, ahogy történt egyébként az 1958-as X. kötettől indulóan is, amikor az addig puha fedeles, fűzött formát felváltotta a kis alakú, kemény kötés.

Már Gróf Zichy István is arról értekezett az 1939-es kötet előszavában, hogy a Kárpát-medence régészeti ismerete nélkül nem lehet megérteni Európa történetét. Itt zajlott le a legtöbb és legfontosabb keresztirányú mozgás észak, dél, kelet és nyugat között a paleolitikumtól az újkorig. Az akkor elindított folyóirat célja épp ezért a hazai múzeumokban őrzött leletek közlé-

se volt. Ekkor is alapvető tényként kezelték, hogy az anyagközlésen túli általánosabb dolgozatokat valamely világnyelven is közreadják.

Egészen más hangvétellel ír az új folyamként definiált sorozat 1955-ös előszavában Fülep Ferenc. A háború pusztítása utáni helyreállítás és a szocialista rendszer berendezkedése által meghatározott tíz év minden bizonnyal egyszerre volt nyomasztó és felemelő is, szenvedéssel és reménnyel teli. A bevezető is egyszerre szól a kiváló eredményekről (hiszen a múzeum 1938-as negyvenezres látogatószámához képest az 1952-es négyszázezres szám ma is irigylendő érték), a tudományos materializmus és az osztályharc bemutatásáról. Nagyon fontos, máig ható változás az is, hogy ekkor lép ki az intézmény a régészeti fókuszról, s kezd nemcsak gyűjteni, de kiállítani is újkori és legújabb kori anyagokat, művészeti alkotásokat, irodalmi témákat is. Az ekkor kitalált állandó kiállítás (1950-ben nyílt meg az első) elvárása és annak korszakok szerinti tematizálása pedig a mai napig érvényben van az intézményben. Ugyancsak nagy változást jelentett, hogy az anyagokat elkezdtek szisztematikusan restaurálni, leltározni és modernizált raktárakba helyezni, amiben a vidéki múzeumokat is segítették. Az épületében, koncepciójában és szervezetében is teljesen megújult intézményben kétségtelenül egy modernizálási folyamat részeként indult el újra maga a folyóirat is. A hetvenöt belövést kapó, részben leégett épületet ugyanis 1952-re már helyreállították, sőt 1947-ben már kiállítást is szerveztek, az 1948-as centenáris kiállításnak pedig már több mint egymillió látogatója volt. A múzeum bekapcsolódott továbbá a nagy beruházások feltárásaiba és az akadémia által koordinált kutatási öt éves tervbe is. Mégis, sokáig nem volt önálló nemzeti múzeumi folyóirat. Az intézmény végül 1954-ben kapott forrást arra, hogy ismét legyen saját évkönyve, így megjelenhetett a(z új) VI. szám. Ez azonban már nem csak a régészeti, hanem a múzeum minden gyűjteményére, azok tematikájára és korszakára kiterjedően jelentetett meg cikkeket. Ilyen

értelemben is valóban múzeumi évkönyv volt. Csak 1972-ben indult útjára a *Folia Historica*, s vette át a 16. századtól datálható anyagok és történetek közreadását. A *Folia Archaeologica* ekkortól kezdve ismét a régészeti korszakoknak volt szentelve.

Utoljára 2015–16-ban jelent meg a sorozatnak kötete mint *A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve (Annales Musei Nationalis Hungarici)*. A források elapadtak, a kiadvány elhalt, de csak egy időre. Az újraindításnál pedig kifejezetten az volt a cél, hogy egy modern *annalest*, egy új típusú évkönyvet alkossunk célzottan az intézmény régészeti egysége számára.

A fenti rövid történeti áttekintés sok tanulsággal szolgál. A folyóirat sorsa éppoly viharos, mint az országé, s benne a múzeumé. Erősen tükrözi továbbá a történelmünket, s benne a mindenkori változásokat, de a szervezeti és a megközelítésbeli átalakulásokat is. Nem véletlen tehát, hogy akkor indul újra útjára, amikor ismét nagy változás történt a nemzet legrégebbi muzeális intézményében. 2022-ben hivatalosan is megalakult az intézményen belül a Nemzeti Régészeti Intézet (NRI) összefogva mindazt, ami a Magyar Nemzeti Múzeumon belül elsődlegesen a régészethez kapcsolódik. Egyedülálló és reményeink szerint előremutató kezdeményezésről van szó. A hazai régészettudományban a Nemzeti Múzeum nemcsak jogilag és elvileg, hanem tényszerűen is mindig előkelő, vezető szerepet töltött be. Ez az útmutató, kiemelkedő szerep azonban az ezredforduló után kicsit megkopott. A régészeti muzeológia terén elmaradtak az igazán nagy, európai léptékű kiállítások, csökkent a restaurálási kapacitás, sorban távoztak a neves, de már idős régészek, a szakembergárda kicsit megfogyatkozott, legfőképpen pedig szűkös lett a forráskeret. Az évezred nagy újdonsága, az egyre inkább önálló teret nyerő örökségvédelem tekintetében pedig az intézmény részvétele, sőt átmenetileg irányító szerepköre ellenére sem épült be szervesen a régészeti örökségvédelem rendszerébe, nem lett annak motorja. 2022 mindezek tükrében jelentős változást hozott. A műemlékvédelemtől immár szervezetileg elválasztott régészeti örökségvédelmi feladatkör, valamint a múzeum régészeti gyűjteményei és feladatai ötvöztetésével egy olyan szervezeti részleg jött létre, amely egy sajátos kutatóintézetet képez. Egyszerre képes tudományos programokat indítani, terepi és feldolgozó szolgáltatásokat nyújtani, valamint klasszikus múzeumi feladato-

kat (gyűjteménykezelés, kiállításrendezés stb.) végezni. Mindennek részét képezik a legújabb műszeres távérzékelési és archeometriai vizsgálatok is. A gazdasági nehézségek ellenére egy európai léptékű, ultramodern labor áll a vizsgálatok rendelkezésére, s a roncsolásmentes lelőhely-felderítési és lelőhely-vizsgálati munkákat (geofizikai mérések, LiDAR, 3D-modellezés stb.) is el tudja látni az intézet. A teljes régészeti munkafolyamat egy dedikált intézményrészben zajlik tehát, s ez olyan erőforrást jelent, ami pár éven belül soha nem látott eredményekhez tud vezetni. Elkerülhetetlenné vált mindehhez az eredményeket bemutató, közreadó felület meghatározása is, s ehhez a múzeum eredetileg és legutoljára is régészeti évkönyvként definiált sorozata adta magát. Kicsit ismét máshogy, a kor trendjeihez illeszkedően, de az éves teljesítményt átfogóan és részleteiben is bemutató *annales* születik. Az MNM NRI állománya több mint 260 főt foglal magába, amit számos tehetséges és ambiciózus ifjú kutató egészít ki a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Ösztöndíjas Programjának köszönhetően. Mindez majdnem másfélszáz régészdiplomát, a mögöttük álló technikusokat, asszisztenseket, adminisztrátorokat, valamint a speciális szaktudást adó geológusokat, geofizikusokat, restaurátorokat, térinformatikusokat jelenti. A széles feladatkör lehetővé teszi az erőforrások szükség szerinti rugalmas belső átcsoportosítását a beruházások régészeti kockázatainak orvoslásától a tudományos programok rendszerén és a gyűjtemények kezelésén át a közönségkapcsolatok megújításáig. Ebben a munkában minden régészeti feladatot ellátó intézmény partner, sőt a kísérleti régészetben, a közösségi régészetben és a régészetet érintő innovációban való aktív részvétel révén ez a partnerség sokkal szélesebb körűnek is tekinthető.

Az elmúlt évtizedek vagy inkább évszázadok tapasztalata tükrében illuzórikus talán azt képzelni, hogy mindez így is tud maradni, és egy folyamatos, rendszeres építkezéssel stabil és fontos eredményeket lehet majd elérni. Ilyen cél hiányában viszont kérdéses, hogy miért érdemes alkotni. A Nemzeti Régészeti Intézet koncepciójának lényege, hogy a régészek munkájaként megszülető eredmények láthatók és hasznosak legyenek. Az ismét, megújultán útjára induló *Folia Archaeologica* e cél elérésének az egyik eszköze. Kísérje útját támogatás és megbecsülés minél tovább! Alább pedig szolgáljon tanulságul a két korábbi sorozatindító előszó felidézése.

Előszó (1939)

A füves-pusztáknak Középázsia és Déloroszországon áthúzódó öve a Kárpátokig terjed és azokon innen, nyugat felé, ezzel a talajjal már csak Magyarország területén találkozunk, így érthető, hogy hazánk földje oly gyakran lett a nyugat felé vándorló nomád népek utolsó állomása, mert csak itt találtak még életmódjuknak megfelelő földrajzi környezetre. A kelet nagy legelőterületei és Középeurópa erdővidékei közt fekvő magyar föld gyakran játszott közvetítő szerepet a kelet és nyugat műveltségi áramlatai között; de központi helyzeténél fogva hazánk területén kereszteződtek Észak- és Déleurópa kultúrái is. Ebből pedig az következik, hogy az európai műveltségek kialakulásának főbb kérdései csak a mi régészeti leleteink tüzetes ismertetésével oldhatók meg. Ez a közismert tény indított bennünket a FOLIA kiadására, amelynek legfőbb céljaul a budapesti és a vidéki múzeumokban őrzött leletek közlését jelöltük ki. A FOLIA szerkesztőbizottsága, kitűzött céljának biztosítása végett úgy határozott, hogy a közzétett dolgozatokat általában két részre tagolva adja. Az első résznek csakis a leletek

pontos és tárgyilagos ismertetésével kell foglalkoznia. A második, rövidre szabott részben jöhet az ismertett anyag régészeti vagy őstörténeti megvilágítása. Az általánosabb érdekű dolgozatokat teljes szövegű fordításban közöljük egyik európai világnyelven.

Köszönettel kell megemlékeznünk arról, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, vállalkozásunk jelentőségét elismerve, azt erkölcsileg és anyagiilag támogatja, így a FOLIA-t 10–12 éves terjedelemben fogjuk kiadhatni. Vidéki közgyűjteményeink és tudományos intézeteink bekapcsolódásával pedig elértük azt, hogy a Folia lapjain a magyar kutatók összessége ismerteti időről-időre leleteinket.

Szomorú kötelességet teljesítünk, mikor kegyelettel adózunk Marosi Arnold nemes emlékének. A székesfehérvári múzeum megalkotója, ez a lelkes és gondos régészeti kutató, szerkesztőbizottságunknak legelső tagjai közé tartozott és halála egy kitűnő munkatársunktól fosztott meg bennünket.

Gróf Zichy István

Tíz év (1955)

Tíz évvel ezelőtt szabadult fel hazánk a német fasizmus járma alól. Tíz évvel ezelőtt szabadult fel népünk a kapitalista kizsákmányolás alól és vette saját kezébe sorsának intézését. Egész országunk, benne kulturális kincseink is a felszabadult nép tulajdonába mentek át. A háború viharait intézményünk, a Magyar Nemzeti Múzeum – Országos Történeti Múzeum igen megsínylette. Épülete kívül-belül elpusztult, raktárainak egy része elégett. 1945-ben, a háború végén a hetvenöt belövéstől és belső tűzvészttől elpusztított épület és a súlyosan megsérült gyűjtemények vigasztalan látványt nyújtottak a betévedő látogatóknak.

Az újjáépítést már 1945-ben elkezdtek a múzeum dolgozói, és 1947-ben kiállítás nyílt meg az épület falai között. Kormányzatunk áldozatkészségéből 1952-re, a Nemzeti Múzeum megalapításának 150. évfordulójára kívül-belül teljesen újjáépítettük az épületet, és ma a magyar klasszicista építészetnek ez a műremeke teljesen megújítva díszíti fővárosunkat.

De mélyreható változás történt az intézmény belső életében is. A tudományos dolgozók és segédszemélyzet létszáma a háború előttinek több mint kétszeresére emelkedett. 1949-ben a Magyar Tudományos Tanács felállítása, majd a Magyar Tudományos Akadémia átszervezése után intézményünk bekapcsolódott a tervszerű tudományos munkába, és igen fontos szerepet játszott földünk és népünk története kutatásában. A múzeum tudományos dolgozói nagy ásatásokat végeztek az egész ország területén, melyek közül kiemelkednek az istállóskői barlangban folytatott paleolit kori, a tiszapolgár-basatanyai rézkori, a szentesvekerzugi és tápiószelei vaskori (szkíta), a sztálinvárosi, adonyi, nagytétényi római kori, a zalavári és halimbai szláv kori, a tiszalöki és túrkevei késő középkori (magyar falvak feltárására irányuló) kutatások.

Ezek a fontos és nagy jelentőségű, a Magyar Tudományos Akadémia régészeti öt éves tervében megtervezett ásatásokon kívül az országunkban folyó szám-

talán nagy építkezés színhelyén lefolytatott, az előkerült leletek megmentését célzó ásatásokat is intézményünk irányította, kutatóink ezekben is igen nagy részt vállaltak. Ennek a tevékeny ásatási munkának az eredményeit dolgozóink az 1945–47 között néhányszor megjelent *Magyar Múzeum* című folyóiratban, majd 1949-től a Magyar Tudományos Akadémia segítségével rendszeresen megjelenő folyóiratokban (*Archaeologiai Értesítő*, később az idegen nyelveken megjelenő *Acta Archaeologica* hasábjain) és az *Archaeologia Hungarica* című monográfiatorozatban tették közzé. Ez utóbbinak a háború óta megjelent három kötetéből kettő a múzeum munkája volt. Az 1954. évben kormányzatunk biztosította a lehetőséget ahhoz, hogy múzeumunk saját kiadvánnyal is rendelkezzen: megjelent a múzeum évkönyveként a *Folia Archaeologica* VI. kötete.

A múzeum dolgozóinak érdeklődési köre az anyagi kultúra történetének egyéb területére is kiterjedt, így például Mihalik Sándor feldolgozta a világhírű Szentpétery József ötvösmester életét és műremekeit; a Történelmi Arcképcsarnok dolgozói számos ikonográfiai problémát, Fejős Imre a Magyar Nemzeti Múzeum épülete építéstörténetének néhány kérdését. A Történelmi Múzeum munkáját a háború előtti állapotokhoz képest jellemzi a munka tervszerűsége, összehangoltsága az országos kutatási tervekkel, továbbá az intézmény gyűjtési körének egész tudományos kutatómunkájának kiszélesedése és kiterjesztése a XIX., sőt a XX. század anyagára és problémáira. Ezen a téren eddig keveset tettünk, azonban a Történelmi Múzeumnak elsőrendű feladata gazdag anyag összegyűjtése, annak bemutatása céljából, hogy az utolsó tíz évben hogyan alakult át felszabadult országunk és népünk egész élete. A legközelebbi évek egyik legsürgetőbb feladata az e téren végrehajtandó anyaggyűjtési és kutatási munka módszereinek kidolgozása és az anyag felgyűjtése.

A felszabadulás óta tökéletesen átalakult a múzeum népművelési munkája. A múzeum számos nagy kiállítást nyitott meg. Ezek sorából kimagaslik a több intézmény együttes munkájával 1948-ban elkészült centenárius kiállítás. Népünk kulturális éhségét bizonyítja, hogy közel egymillió ember kereste fel ezt a kiállítást. 1950-ben nyitotta meg a múzeum első nagy állandó kiállítását: *A magyar föld népeinek őstörténete* címmel, majd 1952-ben ennek folytatásaként *A magyar nép története a honfoglalástól 1848-ig* című kiállítását.

Ezekkel a kiállításokkal bemutattuk hazánk és népünk történetét a legrégibb időktől egyelőre 1848-ig. Kiállításaink azonban döntő módon különböztek a felszabadulás előtti kiállításoktól. A múzeum felszabadulás előtti kiállításai egymás mellé felsorakoztatott tárgyak tömegéből állottak, melyek egy-egy kort statikusan ábrázoltak, míg a felszabadulás után megnyílt nagy kiállításainkban a történelmi materializmus módszereinek alkalmazásával fejlődésükben igyekeztünk az egyes korszakokat ábrázolni úgy, hogy látogatóink a kiállítást áttanulmányozva képet nyerjenek a termelő erők és termelési viszonyok fejlődéséről, meglássák a fejlődés rugóját, az osztályok harcát is. S ezeket a kiállításokat didaktikus, közérthető formában rendeztük meg, hogy érdekességükkel lebilincseljék a látogatókat. Kiállításainkat népünk megszerette, amit bizonyít az, hogy míg 1938-ban a múzeum látogatóinak száma kb. negyvenezer főt tett ki, addig a felszabadulás óta a múzeumot több mint hárommillió ember tekintette meg, 1952-ben több, mint négyszázezer, tehát az 1938. évnek tízszerese. Ezek a számok is élénken bizonyítják a hazánkban lejátszódó kulturális forradalom eredményességét. A nagy állandó kiállítások mellett néhány jelentős időszak kiállítás is meg kell említenünk, amelyeket egy-egy fontosabb évfordulóra készítettünk, mint pl. a Rákóczi-szabadságharc 250. évfordulójára rendezett nagyszabású Rákóczi-kiállítást (1953), a Nemzeti Múzeum 150 éves fennállásának jubileumára rendezett kiállítást (1952) és néhány nagyobb irodalmi kiállítást, melyeknek szintén helyet adtunk intézményünk falai között.

A bevezetőben említettük, hogy a háború viharai nagy pusztítást okoztak raktárainkban. A múzeum egész tudományos munkásságának alapfeltétele volt tehát a háború után a raktárak rendezése, az anyag egyeztetése a leltárkönyvekkel, a leltározatlan anyag nyilvántartásba vétele, a hiányok megállapítása. Ezzel párhuzamosan folyt természetesen a megsérült anyag restaurálása és konzerválása is. Ez azért is sürgős feladatot jelentett, mivel a restaurálási és konzerválási munkát a felszabadulás előtt évtizedekig teljesen elhanyagolták, és anyagunk a pusztulás szélén állott. Minden tudományos osztály tíz- és százezerszámmra vette sorra a kezelésére bízott raktárak anyagát és folyt szinte tíz éven át ez a nagy számbavételi munka. Ma már ennek a végéhez közelünk, és sikerült olyan raktári rendet teremteni, ami

intézményünk életében szinte példa nélkül áll. Ezzel a tudományos feldolgozó munka alapjait is leraktuk. Az anyag konzerválására korszerű műhelyeket építettünk, számos restaurátort képeztünk ki és állítottunk munkába. A Történeti Múzeumra éppen országos jellegénél fogva a vidéki gyűjtemények anyagának számbavétele és megmentése terén is hasonló feladatok vártak. Tudományos dolgozóinkból és restaurátorainkból megszervezett brigádok indultak vidékre, és számos vidéki múzeumban leltározták és restaurálták a soha azelőtt nem leltározott és restaurált tárgyak tízezreit. Tudományos dolgozóink és restaurátoraink ezzel a munkával igen nagy érdemeket szereztek országunk muzeális kincseinek megmentése terén.

Az Országos Történeti Múzeum raktárainak rendezése – mint említettem – rövidesen végéhez ér, már csak az egyes tárgycsoportoknál a különböző mutatók elkészítése maradt hátra, de anyagunk restaurálása és konzerválása – éppen a több évtizedes elhanyagoltságra való tekintettel – még sok évi munkát jelent restaurátoraink számára.

Az elmúlt évtized folyamán – különösen az utolsó négy-öt évben – számos szervezési változás történt intézményünkben. Külön osztály foglalkozik népünk történetével hazánk területére való beköltözésétől kezdve egészen a XVII. század végéig, a török hatalom kiűzéséig, egy másik osztály pedig a XVIII. századtól napjainkig. 1951-ben létrehoztuk a múzeum Adattárát, melynek az a feladata, hogy felkutassa és összegyűjtse a legrégebbi ásatások feljegyzéseit, térképeit, fényképanyagát, s ezeket hozzáférhetővé tegye a kutatás számára. Számos

értékes régi dokumentumot sikerült így megmentenünk a pusztulástól. Ezenkívül ez az osztály kezeli mind a saját múzeumunkban, mind az ország összes vidéki múzeumában elkészített fényképes nyilvántartási lapokat, amelyek majd teljesség esetén az egész ország régészeti anyagának fényképes nyilvántartását fogják alkotni. Nyilvántartja ezenkívül a magángyűjteményekben levő tárgyakat is. A tudományos munka fokozott előmozdítása céljából 1952-ben – a számos intézményben szétszórt könyvállomány egyesítése révén – az Országos Történeti Múzeum keretében felállítottuk a Központi Régészeti Könyvtárat. Amint már feljebb említettük, korszerű restauratori műhelyt létesítettünk, mely a saját anyagunkat, egy másik műhely a vidéki múzeumok anyagát restaurálja. 1953 óta intézményünk keretében egy nagy teljesítményű sokszorosító üzem is működik, amelyik ellátja az egész ország összes múzeumát sokszorosított kiállítási vezetőkkal, plakátokkal és egyéb kiadványokkal.

A tudományos munka irányítása céljából 1954-ben az intézmény keretén belül felállítottuk a Tudományos Tanácsot, amelyik megtárgyalja a múzeum legfontosabb tudományos kérdéseit, terveit és kiadványait. Ugyancsak a tudományos munka megjavítása céljából szerveztük meg a tudományos titkári funkciót is.

Intézményünk az elmúlt tíz év alatt – kormányzatunk támogatásával – tudományos és népművelési munkájában megújult, szervezetében megerősödött, és fontos szerepet játszik a magyar tudomány fejlesztésében.

Fülep Ferenc